O EXPRESIE REGIONALĂ RARĂ: *A-I COACE ÎN GUŞĂ* (CUIVA)

Cristinel MUNTEANU
(Universitatea „Al. I. Cuza“ din Iaşi)

Şi cercetarea modului în care a luat naştere o expresie, analiza originii ei, ține tot de domeniul etimologiei. B. P. Hasdeu susținea acest lucru, afirmând că „a face *etimologie* în sensul ştiinţific al cuvântului“ nu înseamnă numai a lămuri „originea vorbelor române ca materie, ca formă, ca sens“, ci, totodată, şi „sorgintea credinţelor sau obiceilor exprese prin acele vorbe“[1]. Opinia a fost împărtăşită deschis şi de alți lingvişti, printre care trebuie menționați Theodor Hristea[2] şi Stelian Dumistrăcel[3]. Fără să adere explicit la concepția de mai sus, alți specialişti, precum Vasile Bogrea, Iorgu Iordan, Al. Graur, Vasile Frățilă[4] au ilustrat în practică acest tip de etimologie prin incursiunile legate de originea unor unități frazeologice.

[1] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae* (ediția Grigore Brâncuş), vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 42; vezi, de asemeni, şi p. 15.
[2] În „Limba română”, XXXVI, 1987, 2, p. 123.
[3] Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe*. [Dicționar de] *Expresii româneşti. Biografii – motivații* (ediția a II-a, revăzută şi augmentată), Iaşi, Editura Institutul European, 2001, p. 20. Acest dicționar reprezintă cea mai vastă şi mai complexă aplicare a acestui principiu, fiind analizate aici „biografiile” a (cel puțin) 300 de expresii româneşti.
[4] Vezi, de pildă, discuția expresiei regionale *a i se cura* (cuiva) *calea*, pe care Vasile Frățilă o plasează în secțiunea *Etimologii* a cărții sale, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 33-35.

BDD-V1901 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)

Lucrarea noastră îşi propune, printre altele, să sublinieze importanţa studiului frazeologismelor regionale, a expresiilor rare care, adesea, nu sunt înregistrate în dicţionare sau pentru care există puţine atestări, de exemplu pe hărţile din atlasele lingvistice. Cu certitudine, graiurile insuficient cercetate ascund încă (pentru câtă vreme?) astfel de îmbinări stabile, unele de o rară expresivitate, altele conservând, doar ele, arhaisme ori regionalisme lexicale. Printre motivele pentru care unităţile frazeologice regionale merită a fi examinate cu cea mai mare atenţie din perspectiva etimologiei (care poate îmbrăca forme ale antropologiei culturale), aşa cum a fost ea definită de Hasdeu, trebuie amintite măcar două:

a) multe frazeologisme regionale pot ajuta uneori la reconstituirea imaginii de la baza unor expresii consacrate în limbă, ele fiind socotite paralele sau variante diatopice ale acestora (deşi funcţionează în graiuri ca singurele existente);

b) frazeologismele regionale reflectă mentalul şi preocupările comunităţilor în care s-au ivit, luminând adeseori frânturi din istoria lor ori evidenţiind raportul, câteodată inedit, dintre semnele lingvistice şi lucrurile / cunoaşterea lucrurilor din respectivele comunităţi.

Ne propunem să aducem argumente în sprijinul celor spuse prin câteva exemple pentru cele două motive enunţate.

1) Expresia idiomatică *a mâna porcii la jir* ‘a sforăi’ nu poate fi analizată adecvat decât dacă se au în vedere şi variantele regionale. În diverse lucrări lexicografice ea este înregistrată la *a mâna*, la *porc* sau la *jir*[5]. Corect ar fi să figureze (cum se şi întâmplă cel mai des) la cuvântul *porc*. Aşa procedează Iorgu Iordan, care intuieşte şi modul în care a luat naştere expresia: „*Porc*: *a mâna porcii la jir* (Creangă) ‘a sforăi dormind’ (ironic). Se zice, mai des chiar, şi *a întoarce porcii* (se subînţelege *de la jir*, *de la păscut*): sforăitul este comparat cu grohăitul porcilor (de unde sensul peiorativ)“[6]. DEL (s.v. *a mâna* şi *porc*), bazându-se pe DLR, tratează expresia şi la *porc* şi la *a mâna*: „MÂNA *a mâna* (reg. *a întoarce*) *porcii la jir* (sau *acasă*, rar, *la Braşov*)“ (DEL, p. 387). În

[5] Expresia este analizată de Stelian Dumistrăcel, *op. cit*., p. 205-206, care consideră că ea provine de la o formă probabilă **a mânea porcii la jir*, sforăitul cuiva din timpul somnului „fiind comparat, iniţial, cu «clefăitul» şi sforăiturile de plăcere ale porcilor care *mâneau* sub un fag, mâncând jir”. Autorul îşi sprijină argumentaţia pe faptul că verbul *a mânea* ‘a rămâne, a poposi’ are şi varianta *a mâna*.

[6] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (ediţia a II-a), Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975, p. 296.

BDD-V1901 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)

cercetările noastre dialectale[7] am descoperit la diverşi informatori[8] unităţi frazeologice (pe care le redăm în transcriere literară) precum: *a scăpa porcii / turma*, *a da drumul la porci*, având acelaşi sens 'a sforăi în somn'. Toate aceste formule orientează cercetarea spre ipoteza că, la baza izolării *a mâna porcii la jir*, a stat comparaţia dintre sforăitul omului adormit şi zgomotele (grohăitul) pe care le produc porcii atunci când sunt mânaţi / îmboldiţi / alergaţi[9].

În aceeaşi ordine de idei, pentru a demonstra că expresia *a purta* (cuiva) *sâmbetele* 'a duşmăni, a urî' a luat naştere dintr-o practică de magie homeopatică[10], este util să se cunoască şi frazeologismul regional *a purta slujbele* (cuiva) (cf. DLR), ce are acelaşi sens şi va fi apărut în condiţii asemănătoare.

2) Modul diferit de la o comunitate la alta de a vedea lucrurile şi relaţiile dintre ele se reflectă şi în expresiile idiomatice. Atragem atenţia, de exemplu, asupra varietăţii formulelor de comparaţie întâlnite în diverse puncte de pe hărţile atlaselor lingvistice[11]. Amintim câteva, selectiv: pentru *drept ca lumânarea* (ALRM, s.n., III, h. 1210) descoperim şi *drept ca lumina / puşca / ţeava puştii / lemnul / degetul / copacul / varga / aţa* etc.; pentru *alb ca zăpada* (ALR, s.n., IV, h. 1213) găsim şi *alb ca omătul / neaua / laptele / hârtia / varul / caşul / floarea / pânza* etc.; pentru *negru ca corbul* (*ibid*., h. 1214) întâlnim şi *negru ca păcura / cerneala / mura / tăciunele / un harap / ţigan* (fără adv. *ca*) / *tina / catranul / funinginea / tuciul / ceaunul* etc. La fel, *roşu ca sângele* (*ibid*., h. 1215) sau *galben ca ceara* (*ibid*., h. 1216) ori locuţiuni şi expresii (vezi, de pildă,

[7] Concretizate într-o lucrare de licenţă, *Graiul satului Torceşti*, susţinută în 2001 la Universitatea „Dunărea de Jos" din Galaţi.

[8] Vasile Tiron (71 de ani) din Torceşti, Angheliu Ojog (58 de ani) din Umbrăreşti, Costel Munteanu (28 de ani) din Şerbăneşti, aşadar informatori din localităţi apropiate de Tecuci, de unde era originar şi Iorgu Iordan.

[9] În acest sens, trebuie amintită expresia idiomatică englezească, aproape identică (caz de poligeneză), *to drive one's pigs / hogs to (the) market* (= a mâna porcii / porcii graşi la târg) 'a sforăi', ce se va fi constituit în împrejurări similare. Ea este atestată încă din 1738 la J. Swift: „He fell asleep, and snored so hard, that we thought he was driving his hogs to market" (cf. G. L. Apperson, *Dictionary of Proverbs*, Wordsworth Editions Ltd., 1993, p. 494). Eventual, pentru ambele frazeologisme discutate, la mijloc poate fi „asemănarea, ironică, între onomatopeele de «îndemn» şi sunetele scoase de porcine", după cum apreciază S. Dumistrăcel, *op. cit*., p. 206, referindu-se doar la sintagma englezească.

[10] Vezi Cristinel Munteanu, *Practici magice după expresii idiomatice româneşti (sâmbătă)*, în „Anuarul Universităţii «Petre Andrei» Iaşi", tomul III, Limbă şi literatură, Iaşi, Editura Impakt, 2003, p. 276-281.

[11] Unele dintre ele sunt, probabil, exprimări ocazionale de idiolect.

BDD-V1901 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)

corespondentele pentru *a se da de-a berbeleacul*, în ALR, s.n., V, h. 1434 sau pentru *a ploua cu găleata*[12], în ALR, s.n., III, h. 787).

În idiostiluri ne întâmpină uneori expresii foarte plastice. Scopul demersului nostru îl constituie, de fapt, tocmai analiza unei astfel de sintagme, dar am simțit nevoia unor precizări introductive. Frazeologismul *a-i coace în guşă* (cuiva) nu este înregistrat de niciunul dintre dicționare. Este consemnat o singură dată[13], pe harta 969 din ALR, s.n., IV, în pct. 27, localitatea Glimboca, lângă Caransebeş, la echivalarea în graiuri a enunțului *i-a purtat mânie (multă vreme)*, unde informatorul a dat răspunsul: „i-am copt în guşă multă vreme". Aparent e o formulă ciudată, căci, la o primă evaluare, este dificil de văzut legătura dintre această îmbinare de cuvinte şi sensul 'a duşmăni'. Harta 969 mai prezintă, pe lângă *a avea ciudă / duşmănie / pică / pizmă / ură* etc. (pe cineva), *a purta sâmbetele* (cuiva), şi izolarea *a-i coace* (cuiva) *turta* (pct. 791, Negreni, lângă Slatina), dar care nu prezintă nimic în comun cu expresia noastră, constituind doar un sinonim frazeologic[14]. Termenul *guşă* apare şi în formularea *ce-i în guşă, şi-n căpuşă*, ce caracterizează omul sincer, care spune exact ce gândeşte, dar nici acest enunț[15] nu ne oferă o direcție de analiză.

Însă tot prin *guşă* se desemnează şi 'bărbia reptilelor' (cf. MDA). Presupunem că în expresia în cauză avem o elipsă, ceea ce-i dovedeşte deja o oarecare vechime, ca întrebuințare, în acel grai. Forma sa completă trebuie să fi fost **a-i coace veninul în guşă* (cuiva), ilustrând optica celui care „tace şi coace" până când răbufneşte. Fără doar şi poate, s-a făcut analogie între acumularea de ranchiună specifică oamenilor şi veninul „distilat" în guşa viperei, reptilă întâlnită în respectiva regiune. O dată intuite aceste aspecte, sintagma nu mai pare bizară. Asistăm la un caz în care o credință foarte răspândită s-a materializat

[12] Analizată exemplar, împreună cu variantele sale, de S. Dumistrăcel, *op. cit*., p. 156-158.
[13] Deşi, cu siguranță, nu este un *hapax legomenon* în graiul respectiv.
[14] Vezi C. Munteanu, *art. cit.*, p. 278, în care am emis ipoteza că *a-i coace* (cuiva) *turta*, întâlnită şi în forma prescurtată *a i-o coace* (cuiva), provine tot dintr-o practică de magie homeopatică, regăsită în unele rituri legate de moarte.
[15] E un joc de cuvinte în care *guşă* şi *căpuşă* (socotite de unii lingvişti, precum I. I. Russu şi Gr. Brâncuş, elemente autohtone) apar din necesități de rimă, în locul lor trebuind să vedem, în fapt, alte două cuvinte-metonimii cu care seamănă fonetic: *gură* şi *cap* (adică, ce-i în gură [= pe limbă] e şi-n cap). *Căpuşă* este considerat de S. Puşcariu (etimologie acceptată şi de Al. Ciorănescu) ca provenind din *cap* + suf. *-uşă*, după modelul *mână – mănuşă, pană – pănuşă* etc. Este posibil ca, cel puțin în această formulă, creatorul acestui joc, dotat cu simț lingvistic, să fi făcut respectiva asociere, văzând, probabil, în termenul *căpuşă* un diminutiv ironic mai expresiv în a sugera pe cineva incapabil să-şi ascundă gândurile.

BDD-V1901 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)

pe plan local într-o expresie idiomatică, proces favorizat de faptul că în zona aceea, mai mult decât în alte părți, mişună periculoasele reptile. În sprijinul ideii noastre, oferim un număr de contexte din care reiese comparația[16] dintre omul rău, viclean şi şarpele veninos, comparație cu punctul de plecare, evident, în tradiția creştină, în *Biblie*, care l-a şi înzestrat, pe cel de-al doilea, cu valențe negative. Iată, în acest sens, un citat edificator, aparținându-i gazetarului Eminescu (în „Timpul", 18 ian. 1880), în care cel vizat era I. C. Brătianu: „Şarpele, când îl doare capul, ca *să-şi verse veninul*[17] iese la drum, unde trebuie a găsi un călcâi ca să-i strivească capul; aşa şi *omul rău şi veninos*: arareori el piere prin altceva decât prin *propriul său venin şi prin răutatea sa* dusă dincolo de margine. [...] E firesc lucru ca *şarpele veninos* să nu să poată dezvăța nicicând de obiceiul muşcăturii, pentru că natura minunată şi neînțeleasă nu i-a dat decât *răutate oarbă, dinți şi venin*" (Eminescu, *Opere*, vol. X).

Dar astfel de comparații sunt vechi[18]. O dovedeşte şi un citat din cronica cărturarului Constantin Cantacuzino: „Atuncea deci unii dintr-înşii, nu domni sau oameni să par că au fost, ci *mai răi şi mai cruzi* decât fiarăle cele nedumesticite şi mânioase, şi *decât aspidele şi vasiliscii cei otrăviți şi veninați*, cum au fost Caie Caligula, Domeție, Neron, Domețian, Dioclițian şi alții ca ei mulți" (CM, I, p. 19). În *Letopisețul cantacuzinesc* găsim aceeaşi analogie: „Şi cum apucă domniia, îndată să dăzbrăcă lupul de piiale de oaie şi-şi astupă urechile *ca aspida şi ca vasiliscul*, iar arcul şi-l încordă şi găti săgeți a săgeta şi a fulgera..." (CM, I, p. 93).

La Radu Popescu înregistrăm deja o evoluție a raportului om — reptilă, semnalând tipul de atitudine ce ne interesează, atunci când relatează un episod în care, pe la 1715, boierul Golescu îl duşmănea pe Nicolae Vodă: „Dar *rău au fost inima lui plină di vicleşuguri* şi au muncit în tot chip[ul], de au plecat spre pofta lui cea drăcească pre Bojorean[ul] şi pă Băleanul, şi *să nevoia să facă venin*, să-l arunce asupra capului stăpână-său" (CM, I, p. 504).

---

[16] Şi alte unități frazeologice au la bază contexte explicite, conținând inițial comparația. În textele cronicarilor se găsesc uneori astfel de exemple. Pentru *a se întoarce cu coada între picioare*, descoperim în cronica lui Radu Popescu „s-au întorsu îndărăt, ca nişte câini cu coadele între picioare" (CM, I, p. 508). Tot aici aflăm şi un context pentru *lacrimi de crocodil*: „şi poate ca corcodelul să-i fie fost plânsul" (*ibid*., p. 264).

[17] Toate sublinierile ne aparțin.

[18] Vezi şi S. Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 446-447, pentru sintagma *limbă de viperă* „persoană rea, bârfitoare".

BDD-V1901 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)

Desigur că paralela a fost remarcată şi de etnologi. Elena Niculiță-Voronca redă modul în care se credea că se obține otrava: „Otrava se face din şerpe şi din om care-i bun de otravă, că nu fiecare e bun. *Omul care e iute tare, rău, se mânie degrabă*, acela e potrivit. *Un astfel de om şi singur face într-însul otravă* şi dacă n-ar vărsa *venin*, se poate pune pe inimă şi crapă“[19].

Eminescu, ca prozator, a surprins aceeaşi reprezentare mentală într-o caracterizare sugestivă a eroului său, Toma Nour, din *Geniu pustiu*: „Ochii mei painjeniți de lacrimi şi insomnie întrevedeau într-o sălbatecă fantasmagorie capul vânăt al acelui amic nefericit, cu creierii roşii de gândire, *cu fălcile înfundate de venin şi de mizantropie*, cu ochii înfundați şi turburi ca ochii unui nebun“.

Un foarte bun exemplu, pentru imaginea urmărită, se află în romanul *Calpuzanii* al lui Silviu Angelescu: „Şi fiindu şi cam sărăcit [Ianache Drakinos, n.n. C. M.], că-i luaseră cându l-au călcat mai bine de-o sută de pungi cu bani, başca scule şi odoare ce-au mai fost, ferbea rânza-ntr-însul şi *singur se-nvenina de necaz*. Dară, neputând grăi, *şedeau ca năpârca ce, neputând muşca, singură-şi rumegă veninul*“[20]. Prelucrarea stilistică personală se explică prin aceea că autorul este specialist în etnologie şi folclor şi în... textele cronicarilor, aspect demonstrat de teza sa de doctorat (*Portretul literar*) şi de romanul ironic amintit, aşa-zis istoric.

Imaginea poate fi identificată şi în stilul publicistic actual. Vorbind despre basarabeanul Vasile Stati, autor al unei controversate lucrări (*Istoria Moldovei în date*), Pavel Perfil afirmă: „Pe această temă *a distilat mult venin* între pagini de cărți, broşuri şi articole în care toate viscerele ipochimenului stuchesc spre limba română cu încrâncenare“[21].

După toate aceste dovezi aduse în sprijinul ipotezei noastre, ne putem întreba, la sfârşit, dacă nu cumva am greşit susținând existența unui enunț nereperabil în limba română, de tipul *a* (se) *coace venin în guşă (de viperă)*, în care verbul *a (se) coace* este utilizat metaforic, pornind de la fapte deduse dintr-o formulare eliptică, cu atestare unică pe harta unui atlas lingvistic. Nu numai că enunțul este posibil în limba română, dar l-am şi descoperit în versurile ardeleanului Lucian Blaga din poezia *Veniți lângă mine, tovarăşi!*: „Veniți lângă mine, tovarăşi! E toamnă, / *se coace* / pelinul în boabe de struguri / *şi-n guşe de*

[19] Elena Niculiță-Voronca, *Datinile şi credințele poporului român*, vol. II, Iaşi, Editura Polirom, 1998, p. 223.
[20] Silviu Angelescu, *Calpuzanii* (ediția a II-a), Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, p. 155.
[21] Pavel Perfil, în „Tribuna învățământului”, 11-24 august, 2003, p. 20.

BDD-V1901 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)

viperi veninul". Expresia idiomatică regională e în sine, aşadar, o dublă metaforă, prin transferul din planul animalier în cel uman, iar creatorul ei, un talentat anonim. Un argument în plus pentru a confirma opinia lui Tudor Vianu, după care distincţia între o stilistică lingvistică şi o stilistică estetică e nejustificată. În fond, când e vorba de naşterea unei imagini, „procesul psihologic este acelaşi"[22] şi la poet, şi la vorbitorul de rând.

SIGLE BIBLIOGRAFICE

ALR, s.n., II-V = *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, sub conducerea lui Emil Petrovici, Bucureşti, vol. II, 1956; vol. III, 1961; vol. IV, 1965; vol. V, 1966.

ALRM, s.n., III = *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, sub conducerea lui Emil Petrovici, Bucureşti, vol. III, 1967.

CM, I/II = *Cronicari munteni* (ediţie îngrijită de Mihail Gregorian), vol. I şi II, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961.

DEL = Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române*, Bucureşti, Editura Albatros, 1985.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, 1965 ş.u.

MDA = Academia Română, *Micul dicţionar academic*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, vol. I (A-C), 2001; vol. II (D-H), 2002; vol. III (I-Pr), 2003; vol. IV (Pr-Z), 2003.

A RARE REGIONAL IDIOM: *A-I COACE ÎN GUŞĂ* (CUIVA)

Abstract

Our paper aims to analyse the origin of a rare idiom, *a-i coace în guşă* (cuiva) 'to hate somebody' (literally: to grow mellow in the crop for somebody), by revealing the way in which it was made up as metaphor. At the same time, we also point out the importance of studying regional idioms, since they entreasure the mentality of the community where they

[22] Cum admitea şi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 14, dar influenţat de L. Spitzer.

BDD-V1901 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)

were born and because some of them can help „decipher“ other idioms from language, whose dialectal variants they are.

BDD-V1901 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:55:48 UTC)